

ชุมเห็ดเทศ Candle Bush

ชื่อวิทยาศาสตร์ *Senna alata* (L.) Roxb. วงศ์ Leguminosae-Caesalpinioideae

ลักษณะพืช ไม้พุ่ม สูงประมาณ 2-3 เมตร แตกกิ่งก้านแนวขนานกับพื้นดินกิ่งแผ่ออกด้านข้าง มีขนสั้นนุ่ม เปลือกลำต้นเรียบ สีน้ำตาล ใบเป็นใบประกอบแบบขนนกปลายคู่ ออกเรียงสลับ ใบย่อย 8-20 คู่ ยาว 5-15 เซนติเมตร ใบย่อยรูปขอบขนาน ยาว 5-15 ซม. แกมรูปรี โคนใบมน ปลายใบมน กลม หรือเว้าเล็กน้อย ไม่มีต่อมฐานใบมนไม่เท่ากันทั้งสองด้าน ขอบใบเรียบมีสีแดง แกนกลางใบหนา ยาวประมาณ 30-60 ซม. ก้านใบประกอบยาวประมาณ 2 ซม. หูใบรูปติ่งหู สามเหลี่ยม ยาว 6-8 มม. ติดทน ดอกออกเป็นช่อใหญ่ตั้ง ออกตามซอกใบและปลายกิ่ง ช่อดอกแบบช่อกระจุก แฉกๆ ออกตามซอกใบ ยาว 20-50 ซม. ดอกสีเหลืองทอง กลีบดอกมี 5 กลีบ สีเหลืองสด แผ่นกลีบรูปไข่เกือบกลม หรือรูปรี ยาวประมาณ 2 ซม. มีก้านกลีบสั้นๆ เกสรเพศผู้มีประมาณ 10 อัน อันยาว 2 อัน ก้านเกสรหนา ยาวประมาณ 4 มม. อับเรณูยาว 1.2-1.3 ซม. เกสรเพศผู้สั้น 4 อัน ก้านเกสรยาวประมาณ 2 มม. อับเรณูยาว 4-5 มม. เกสรเพศผู้ที่ลิดรูป 4 อัน อับเรณูเปิดที่ปลาย รั้งไข่เกลี้ยง ออกลจำนวนมาก ยอดเกสรขนาดเล็ก ใบประดับมีสีน้ำตาลแกมเหลือง หุ้มดอกที่ยังไม่บาน ใบประดับรูปรี ยาว 2-3 ซม. ร่วงง่าย ก้านดอกสั้น 2-4 มิลลิเมตร กลีบเลี้ยง 5 กลีบ เรียงซ้อนเหลื่อมในตาดอก รูปขอบขนาน ยาวไม่เท่ากัน ยาว 1-2 ซม. ผลเป็นฝัก รูปแถบ ยาวแบน เกือบกลม ขนาดกว้าง 1.5-2 เซนติเมตร ยาว 10-20 เซนติเมตร ฝักแก่มีสีดำแตกตามยาว มีสันกว้าง 4 สัน มีปีกกว้างประมาณ 5 มม. ปีกมีผนังกัน เมล็ดมี 50-60 เมล็ดแบนรูปสามเหลี่ยมผิวขรุขระสีดำ⁽¹⁾

ลักษณะภายนอกของเครื่องยา:

ใบรูปวงรีแกมขอบขนาน หรือรูปไข่กลับ กว้าง 3-7 เซนติเมตร ยาว 6-15 เซนติเมตร โคนใบมน ปลายใบมน ฐานใบไม่เท่ากันทั้ง 2 ด้าน ขอบใบเรียบ ใบค่อนข้างหนา หยาดและเหนียว เมื่ออบแห้งแล้วมีสีน้ำตาลอมเขียว ถึงสีน้ำตาล ผงมีสีน้ำตาลอมเขียว มีกลิ่นอ่อนๆ รสเปื้อเอียน ขมเล็กน้อย⁽²⁾

ส่วนที่ใช้ ใบและดอก

สารสำคัญ anthraquinones

สรรพคุณ ใช้ภายใน เป็นยาถ่าย ยาระบาย ใช้ภายนอก รักษากลากเกลื้อนและฆ่าเชื้อราบนผิวหนัง

ตำรายาไทย: ใช้ภายในแก้อาการท้องผูก เป็นยาระบาย ไปกระตุ้นทำให้ลำไส้ใหญ่บีบตัวดีขึ้น สมานธาตุ รักษากระเพาะอาหารอักเสบ แก้กษัยเส้น ทำหัวใจให้ปกติ ขับปัสสาวะ ขับพยาธิ ใช้ภายนอก รักษาฝี และแผลพุพอง รักษากลาก เกลื้อน โรคผิวหนัง อมบัวนปาก รักษาผิวหนังอักเสบเป็นผื่นคัน เส้นประสาทอักเสบ

ตำรายาพื้นบ้าน: ใช้ใบตำพอก เพื่อเร่งให้หัวฝีออกเร็วขึ้น หรือจะใช้ใบผสมกับน้ำปูนใสหรือเกลือหรือน้ำมันตำพอก รักษา กลาก แมลงสัตว์กัดต่อย โรคผิวหนัง นอกจากนี้ยังใช้ใบตำพอกหรือคั้นเอาน้ำผสมน้ำปูนใสทาหรือผสมวาสลีน ใช้ทำเป็นยาขี้ผึ้งทา⁽²⁾

ขนาดที่ใช้ ใช้เป็นยาระบาย ยาชนิดขง กินครั้งละ 3-6 กรัม ชงน้ำร้อนประมาณ 120-200 มิลลิลิตร นาน 10 นาที วันละ 1 ครั้ง ก่อนนอน ชนิดแคปซูล กินครั้งละ 3-6 กรัม วันละ 1 ครั้ง ก่อนนอน⁽³⁾

รูปแบบและขนาดวิธีใช้ยา:

อาการท้องผูก ใช้ใบจำนวน 12-15 ใบย่อย ตากแห้ง คั่ว (ใบชุมเห็ดเทศถ้าไม่คั่วเสียก่อน จะเกิดอาการข้างเคียง คืออาจมีอาการคลื่นไส้อาเจียน เมื่อคั่วความร้อนจะช่วยให้สารที่ออกฤทธิ์ทำให้คลื่นไส้อาเจียนสลายไป) แล้วนำไปต้มกับน้ำพอควร ต้มครั้งเดียวก่อนอาหารตอนเช้ามีด หรือก่อนนอน หรือใช้ผงใบ 3-6 กรัม ชงน้ำเดือด 120 มิลลิลิตร เป็นเวลา 10 นาที ต้มก่อนนอน อาจทำเป็นยาลูกกลอนก็ได้ หรือใช้ช่อดอกสด 1-3 ช่อดอก ลวก จิ้มน้ำพริก

รักษาฝีแผลพุพอง ใช้ใบชุมเห็ดเทศ 1 กำมือ ต้มกับน้ำพอท่วม เคี่ยวให้เหลือ 1 ใน 3 นำมาชะล้างฝีที่แตกแล้ว หรือแผลพุพอง วันละ 2 ครั้ง เช้า เย็น ถ้าบริเวณที่เป็นกว้างมากใช้สมุนไพร 10-12 กำมือ ต้มกับน้ำใช้อาบเช้าเย็น จนกว่าจะหาย

กลากเกลื้อน ใช้ใบสด 4-5 ใบ ตำรวมกับกระเทียม 4-5 กลีบ แล้วเติมปูนแดงเล็กน้อย ทาบริเวณที่เป็นซึ่งได้ใช้ไม้ไผ่บาง ๆ ฆ่าเชื้อแล้วขูดผิวบริเวณที่นั้นให้มีสีแดง (กรณีกลาก) ทาวันละ 3-4 ครั้ง จนกว่าจะหาย และเมื่อหายแล้วให้ทาไปอีก 1 สัปดาห์ หรือจะใช้ใบสดตำแช่เหล้า เอาส่วนเหล้าทาบริเวณที่เป็นวันละ 2-3 ครั้ง จนกว่าจะหาย พบว่าได้ผลดี แต่ไม่ค่อยได้ผลในกลากที่ผมและเล็บ

ขับพยาธิ ใบสดประมาณ 1 กำมือ (ประมาณ 20 กรัม) ต้มเอาน้ำดื่ม เหมาะใช้ถ่ายพยาธิตัวดี^(2,3)

อาการไม่พึงประสงค์:

อาจทำให้เกิดอาการปวดมวนท้อง เนื่องจากการบีบตัวของลำไส้ใหญ่ อาจมีอาการคลื่นไส้ อาหารไม่ย่อย และปวดท้องได้

ข้อห้ามใช้:

ห้ามใช้ในผู้ป่วยที่มีภาวะทางเดินอาหารอุดตัน ไม่ควรใช้เป็นยาระบายในสตรีมีครรภ์หรือให้นมบุตร

ข้อควรระวัง:

1. ระวังการใช้ในเด็กอายุต่ำกว่า 12 ปี
2. การกินในขนาดสูงอาจทำให้เกิดไตอักเสบ
3. ไม่ควรใช้ติดต่อกันเป็นเวลานาน เกิน 1-2 สัปดาห์ เพราะส่งผลให้มีการสูญเสียน้ำและเกลือแร่มากเกินไป และเนื่องจากการใช้ติดต่อกันนานจะทำให้ลำไส้ใหญ่ชินต่อยา ถ้าไม่ใช้จะไม่ถ่าย ดังนั้น จึงควรแก้ไขที่สาเหตุเช่นฝึกการขับถ่ายให้เป็นเวลา รับประทานผักผลไม้ที่มีเส้นใย ดื่มน้ำมากพอ ออกกำลังกายสม่ำเสมอ เพื่อช่วยให้การขับถ่ายดีขึ้น^(2,3)

ข้อมูลเพิ่มเติม

การศึกษาทางเภสัชวิทยา:

กระตุ้นการบีบตัวของลำไส้ใหญ่ ลำไส้เล็ก ช่วยระบาย ต้านเชื้อราที่เป็นสาเหตุโรคกลากเกลื้อน ฆ่าเชื้อแบคทีเรีย ขับปัสสาวะ

การศึกษาทางคลินิก:

รักษาอาการท้องผูก รักษาโรคกลากและเกลื้อนได้

การศึกษาทางพิษวิทยา:

การทดสอบพิษเฉียบพลันของสารสกัดใบด้วยเอทานอล 50% โดยให้หนูกินในขนาด 10 กรัมต่อน้ำหนักตัว 1 กิโลกรัม (คิดเป็น 3,333 เท่า เปรียบเทียบกับขนาดรักษาในคน) และให้โดยการฉีดเข้าใต้ผิวหนัง ในขนาด 10 กรัมต่อน้ำหนักตัว 1 กิโลกรัม ตรวจไม่พบอาการเป็นพิษ⁽²⁾

เอกสารอ้างอิง

1. Faculty of Pharmaceutical Sciences Ubon Ratchathani University. Senna alata (L.) Roxb. [Internet]. <http://www.phargarden.com/main.php?action=viewpage&pid=40>
2. Faculty of Pharmaceutical Sciences Ubon Ratchathani University. Senna alata (L.) Roxb. [Internet]. <http://www.thaicrudedrug.com/main.php?action=viewpage&pid=53>
3. บัญชียาหลักแห่งชาติ บัญชียาจากสมุนไพร 2556. 2. ยาพัฒนาจากสมุนไพร 2.1 ยารักษาอาการของระบบทางเดินอาหาร, 2.1.2 กลุ่มยาบรรเทาอาการท้องผูก, ยาชุมเห็ดเทศ. หน้า 72.